

dien in of bij de productiegebieden woonde, had het dus beter dan men uit het voorafgaande zou afleiden, sommigen hadden het zelfs veel beter.

Dat die zwarte handel door de tekorten gestimuleerd was, spreekt vanzelf en, gelijk al gezegd: menigeen beschouwde clandestiene aankopen zoal niet als een patriottische plicht dan toch als gedrag dat in de gegeven omstandigheden als moreel volkomen verdedigbaar beschouwd mocht worden. Over de verslapping van de 'discipline' zowel onder de producenten van levensmiddelen als onder de consumenten gingen Hirschfeld en Louwes zich vooral van de zomer van '43 af grote zorgen maken. Het ontging hun niet dat na de April-Meistakingen ook onder het overheidspersoneel de neiging sterker werd om met de geldende bepalingen de hand te lichten, zulks mede op grond van de opvatting: 'Het gaat toch allemaal naar de Moffen toe.' Zij besloten, er iets aan te doen. Louwes stelde in augustus '43 een rondschrjven op, gericht 'aan de controleurs en toezichhoudende ambtenaren' (het was dus o.m. voor de functionarissen van de CCCD en voor de Plaatselijke Bureauhouders bestemd) - een rondschrjven dat in oktober in gedrukte vorm verspreid werd. In dat stuk betoogde hij dat, als men de agrarische productie als één geheel nam, 'over de laatste twee jaar gemiddeld' nog geen 10% voor de export naar Duitsland en voor de *Wehrmacht* bestemd zou zijn geweest, 'terwijl de tendens dalende is.' 'Voor tuinbouwproducten, voor peulvruchten en voor vlees' kwam men 'boven 10%' (hoe hoog de werkelijke percentages waren, vermeldde hij niet), boter werd niet langer uitgevoerd, de kaasuitvoer was in '42-'43 slechts 'plus-minus 10%' geweest en nadien gestaakt en broodgraan werd niet geëxporteerd. 'U gevoelt', schreef Louwes, 'dat de bovengenoemde 10% als een globaal cijfer moet worden aangemerkt. . . . Als men mij zou vragen, hoeveel het Nederlandse rantsoen in voedingswaarde zou kunnen stijgen, als we alles hier konden houden, dan zou ik dit taxeren op 7 à 8%.'

Ongeveer dezelfde percentages noemde Louwes toen hij eind oktober '43 de journalisten op de dagelijkse, door het departement van volksvoorlichting en kunsten belegde persconferentie toesprak. 'Meer dan ooit is waar', betoogde hij, 'dat tussen ons volk en de honger alleen staat de organisatie van de voedselvoorziening. Als die organisatie het niet meer kan houden, is de ellende daar.' Waren er geen exporteisen en geen leveranties aan de *Wehrmacht* geweest, dan was, zei hij, de voedingswaarde van de rantsoenen 'ongeveer 7 à 9%' hoger geweest - 'dit wil zeggen dat als er in 't geheel niets geëxporteerd was en we alles hier hadden kunnen opeten wat aan voedingsmiddelen er uit is gegaan, we 7 à 9% meer voedingswaarde hadden gekregen . . . De Nederlanders', aldus het slot van zijn betoog, 'hebben zich altijd zelf graag een nuchter volk genoemd. Laat men nu deze feiten nuchter